

USTANOWIENIE STOSUNKÓW DYPLMATYCZNYCH MIĘDZY ODRODZONĄ RZECZPOSPOLITĄ POLSKĄ A STOLICĄ APOSTOLSKĄ

Stanisław Wilk

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
The John Paul II Catholic University of Lublin
e-mail: swilk@kul.lublin.pl

Streszczenie. W procesie nawiązania relacji dyplomatycznych między odrodzoną Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską ukazane są starania metropolity warszawskiego i członka Rady Regencyjnej abpa Aleksandra Kakowskiego o przysłanie do Królestwa Polskiego przedstawiciela dyplomatycznego Stolicy Apostolskiej, aby pomógł biskupom polskim w odbudowie zniszczonych struktur kościelnych i życia religijnego wiernych. Papież Benedykt XV, odpowiadając na prośby biskupów polskich 25 maja 1918 r., mianował prefekta Biblioteki Watykańskiej, prałata Achillesa Rattiego, wizytatorem apostolskim dla metropolii warszawskiej, którego jurysdykcję wkrótce rozszerzył na całe dawne terytorium carów rosyjskich. Chociaż misja wizytatora apostolskiego miała charakter religijny, to jednak po odzyskaniu niepodległości przez Polskę Ratti wchodził w relacje z polskimi władzami państwowymi. Przyspieszył formalne uznanie Polski przez Stolicę Apostolską i papież Benedykt XV, 6 czerwca 1919 r., mianował go nuncjuszem apostolskim w Polsce. Wręczenie listów uwierzytelniających Naczelnikowi Państwa Józefowi Piłsudskiemu nastąpiło 19 lipca 1919 r.

Słowa kluczowe: Benedykt XV; Ratti; Kakowski; Piłsudski; Wierusz-Kowalski; wizytator apostolski; nuncjusz; poseł pełnomocny; stosunki dyplomatyczne.

W przyszłym roku przypada setna rocznica ustanowienia stosunków dyplomatycznych między Stolicą Apostolską a odrodzoną Rzeczpospolitą Polską. W związku z tym warto przypomnieć niektóre wydarzenia, które je poprzedziły. Pozwalają one lepiej zrozumieć genezę i szczegóły długiego procesu, rozpoczętego jeszcze przed zakończeniem I wojny światowej, a zakończonego w 1919 r. formalnym nawiązaniem relacji dyplomatycznych.

Najwyższą władzę państwową w Królestwie Polskim, utworzonym w 1916 r. przez cesarza niemieckiego Wilhelma II i cesarza austriackiego Franciszka Józefa I, sprawowała Rada Regencyjna w składzie: metropolita warszawski abp Aleksander

Kakowski, książę Zdzisław Lubomirski i hr. Józef Ostrowski¹. W pierwszym orędziu do narodu polskiego, ogłoszonym w dniu wprowadzenia w urządowanie, 27 października 1917 r., regenci zapewniali, że rządy swe będą sprawować „dla dobra powszechnego, ugruntowania potęgi, niepodległości, sławy, wolności i szczęścia Ojczyzny polskiej, dla zachowania spokoju i zgody między obywatelami kraju”. Podkreślili prawo narodu polskiego do niepodległego bytu, a zachowując lojalność wobec monarchów obydwu mocarstw centralnych, zamierzali kłaść trwałe fundamenty „pod niepodległe i potężne państwo polskie z mocnym rządem, sejmem i własną siłą zbrojną”². Wezwali też wszystkich Polaków do wspólnej pracy dla umiłowanej Ojczyzny.

Po wprowadzeniu w urządowanie i po wysłaniu pism dziękczynnych do obydwu cesarzy, regenci 29 października 1917 r. wystosowali także adres do papieża Benedykta XV, notyfikując Ojcu św. objęcie „najwyższej władzy państwowej w zmartwychwstałej Polsce [...] na mocy patentu dwóch monarchów Niemiec i Austro-Węgier”³. Benedykt XV, który pozwolił abp. Kakowskiemu na wejście do Rady Regencyjnej, odpowiadając regentom, 7 stycznia 1918 r., podkreślił fakt, że postąpili w chwalebny i godny przodków sposób, wyrażając swoje i narodu uczucia przywiązania do Stolicy Apostolskiej. Papież przesłał im swoje błogosławieństwo i wyraził życzenie, aby „najszlachetniejszy naród polski wraz z możliwością samostannego rządzenia się odzyskał też, za pomocą Bożą dawną pomyślność i chwałę”⁴.

Odpowiedź Stolicy Apostolskiej była dla Rady Regencyjnej, poza względami czysto religijnymi, wyrazem moralnego poparcia w stosunkach z rządami państw okupacyjnych i uznaniem polskich dążeń niepodległościowych na arenie międzynarodowej. Nie można też pominąć papieskiej noty pokojowej do państw wojujących z 1 sierpnia 1917 r., w której Benedykt XV, nawołując do zawarcia sprawiedliwego i trwałego pokoju, bez zwycięzców i bez zwyciężonych, pisał m.in. o niepodległości Belgii, Armenii, „państw bałkańskich oraz ziem niegdyś należących do Królestwa Polskiego, którego szlachetne tradycje dziejowe, a zarazem i klęski poniesione podczas obecnej wojny, powinny być pozyskać usprawiedliwione współczucie wszystkich narodów”⁵.

Królestwo Polskie pod względem administracji kościelnej obejmowało prawie całą prowincję kościelną (metropolię) warszawską. Należały do niej, oprócz

¹ K.W. KUMANIECKI, *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912 – styczeń 1924*, Warszawa–Kraków 1924, s. 90-91; por. J. PAJEWSKI, *Odbudowa państwa polskiego*, Warszawa 1978, s. 202-206.

² A. KAKOWSKI, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, Kraków 2000, s. 426.

³ Tamże, s. 434.

⁴ Tamże, s. 436. Zob. też „Ateneum Kapłańskie”, 10(1918), t. 15, s. 137.

⁵ Cyt. za: A. KAKOWSKI, *Z niewoli do niepodległości*, s. 757.

archidiecezji warszawskiej, następujące diecezje: augustowska czyli sejneńska, kujawsko-kaliska, płocka, kielecka, sandomierska i lubelska z przyłączoną doń diecezją janowską czyli podlaską. Arcybiskup Kakowski już w 1916 r. wznowił zwoływanie konferencji biskupów prowincji warszawskiej, których przedmiotem obrad była m.in. odbudowa struktur kościelnych w Królestwie Polskim, podniesienie poziomu życia religijnego wiernych oraz sprawy społeczno-polityczne, w tym także przygotowanie materiałów do przyszłego konkordatu⁶. O zamierzeniach episkopatu i podejmowanych przezeń działaniach abp Kakowski, jako metropolita i członek Rady Regencyjnej, informował Stolicę Apostolską, bezpośrednio lub za pośrednictwem nuncjusza apostolskiego w Wiedniu, abpa Teodora Valfré di Bonzo, albo nuncjusza monachijskiego, abpa Eugenio Pacelliego. Przy tych okazjach prosił papieża Benedykta XV, aby przysłał do Warszawy swego przedstawiciela. We wspomnieniach napisał dosłownie: „powiadamiałem stale Stolicę św. o sprawach polskich i kilkakrotnie prosiłem Ojca św. o przysłanie do Warszawy nuncjusza, delegata apostolskiego lub agenta dyplomatycznego”⁷. Również metropolita mohylowski abp Edward Ropp, po upadku caratu zwracał się do Stolicy Apostolskiej z prośbą o przysłanie do Rosji wizytatora apostolskiego, który przeprowadziłby wizytację Kościoła w Rosji i na Syberii oraz zorganizował nowe jednostki administracji kościelnej⁸.

Pod koniec 1917 r., po utworzeniu pierwszego tymczasowego rządu Jana Kucharszewskiego przez Radę Regencyjną (7 grudnia 1917), abp Kakowski zwołał konferencję episkopatu Królestwa Polskiego (11-12 grudnia), podczas której biskupi przedyskutowali i przyjęli *Projekt o urządzeniu Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim*, przygotowany przez biskupa płockiego Antoniego J. Nowowiejskiego. Program organizacji Kościoła w Królestwie Polskim, będący właściwie projektem przyszłego konkordatu, przedstawili Stolicy Apostolskiej z prośbą, aby Stolica Apostolska zadecydowała, czy można go przedstawić przyszłemu parlamentowi Królestwa Polskiego. Jednocześnie metropolita warszawski abp Aleksander Kakowski w imieniu własnym, biskupów i Rady Regencyjnej zwrócił się do papieża Benedykta XV z prośbą o przysłanie do Warszawy przedstawiciela Stolicy Apostolskiej. Jego obecność bowiem, zdaniem metropolity, ułatwiłaby rozwiązanie wielu trudnych problemów życia kościelnego i wzmocniłaby stanowisko Rady Regen-

⁶ Na temat działalności konferencji biskupów zob. HOSPES [bp A.J. Nowowiejski], *Konferencje episkopatu metropolii warszawskiej 1906-1918. Kartka z dziejów Kościoła*, „Ateneum Kapłańskie”, 20(1927), t. 17, s. 109-126, 221-241; ks. P. HEMPEREK, *Konferencje biskupów metropolii warszawskiej (1906-1925)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 24(1977), z. 5, s. 45-58.

⁷ A. KAKOWSKI, *Z niewoli do niepodległości*, s. 757.

⁸ Archivio Segreto Vaticano [AV], Archivio della Nunziatura di Varsavia [ANV] 206, k. 1096r-1097r – ks. H. Przeździecki do sekretarza stanu kard. P. Gaspariego, 18 V 1918.

cyjnej wobec władz okupacyjnych. Podobną prośbę, w imieniu episkopatu i rządu, 22 grudnia 1917 r., redagował ks. Henryk Przeździecki, wikariusz generalny archidiecezji warszawskiej i zarazem podsekretarz stanu w Departamencie Spraw Politycznych Królestwa Polskiego⁹.

Prośby biskupów polskich, zmiany polityczne na terytorium byłego imperium carów rosyjskich oraz konieczność odbudowania tam życia religijnego i przeprowadzenia reorganizacji struktur kościelnych prawdopodobnie przyspieszyły podjęcie przez papieża decyzji o skierowaniu do Warszawy swego wysłannika w randze wizytatora apostolskiego. Decyzja ta była z pewnością przedmiotem rozmów dyplomatycznych z władzami niemieckimi i austriackimi¹⁰. Papież przychylił się do prośby abpa Kakowskiego i 25 kwietnia 1918 r., listem apostolskim *In maximis*¹¹, mianował wizytatora apostolskiego dla metropolii warszawskiej. Został nim, niemający właściwie żadnego przygotowania i doświadczenia dyplomatycznego, prefekt Biblioteki Watykańskiej prał. Achilles Ratti¹².

To prawda, że ten uczony prałat, liczący 61 lat życia, nie miał żadnego doświadczenia dyplomatycznego, ale posiadał inne cechy, które go predestynowały do takiego urzędu: kompetencje i autorytet naukowy, biegłość w prawie kanonicznym, talenty organizacyjne i zdolność podejmowania szybkich i trafnych decyzji. Po otrzymaniu niezbędnych instrukcji, 19 maja opuścił Rzym i przez Mediolan, Monachium i Berlin przybył do Warszawy wieczorem 29 maja. Następnego dnia, w święto Bożego Ciała, przewodnicząc uroczystej procesji po ulicach Warszawy, w której uczestniczyli członkowie Rady Regencyjnej, przedstawiciele władz okupacyjnych i członkowie rządu polskiego, mógł się naocznie przekonać o wierze i pobożności ludu polskiego oraz o jego szacunku i przywiązaniu do Ojca św.

W myśl instrukcji otrzymanej z Sekretariatu Stanu, misja wizytatora apostolskiego dla metropolii warszawskiej miała charakter wyłącznie religijny. Do jego zadań

⁹ S. WILK, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1992, s. 16.

¹⁰ Sugestia T. Schramma, że dokonana była „nie tylko w porozumieniu z Niemcami, ale wręcz z ich inicjatywy”, nie ma żadnego uzasadnienia źródłowego. Zob. T. SCHRAMM, *Watykan wobec odbudowy państwa polskiego*, w: *Szkice z dziejów papiestwa*, red. I. Koberdowa, J. Tazbir, t. I, Warszawa 1989, s. 256.

¹¹ „Acta Apostolicae Sedis” [AAS], 10(1918), nr 6, s. 227-228.

¹² Achille Ratti, ur. 31 V 1857 w Desio (Lombardia), po otrzymaniu święceń kapłańskich w 1879 r. w Rzymie, studiował teologię, prawo kanoniczne i filozofię, które uwieńczył doktoratami w 1882 r. Po powrocie do diecezji był wykładowcą dogmatyki i homiletyki w seminarium duchownym. W 1888 r. wszedł w skład Kolegium Doktorów Biblioteki Ambrojańskiej i w 1907 r. został jej prefektem. Papież Pius X w 1912 r. powołał go na stanowisko wiceprefekta Biblioteki Watykańskiej, a w 1914 otrzymał nominację na jej prefekta. W dniu 6 VI 1919 został mianowany nuncjuszem apostolskim w Polsce i arcybiskupem tytularnym Lepanto. Polskę opuścił 4 VI 1921. Arcybiskupem mediolańskim i kardynałem został 13 VI 1921. Wybrany na papieża, 6 II 1922, przyjął imię Piusa XI. Zmarł 10 II 1939.

należało zapoznanie się na miejscu z sytuacją i problemami Kościoła w Królestwie Polskim oraz poinformowanie o tym Stolicy Apostolskiej. Powinien także pomóc biskupom: w odbudowywaniu życia religijnego i społeczno-kościelnego; w rozwiązywaniu problemów dotyczących organizacji i swobodnej działalności Kościoła; w restytuowaniu zniesionych przez rząd carski diecezji łacińskich; w obsadzie wakujących diecezji i urzędów biskupów pomocniczych oraz w podnoszeniu poziomu kształcenia duchowieństwa w seminariach duchownych. W instrukcjach Sekretariatu Stanu i Kongregacji Kościołów Wschodnich zalecano również wizytatorowi apostolskiemu, aby zwrócił uwagę na trudności i problemy Kościoła greckokatolickiego, a szczególnie na zabrane przez władze carskie majątki oraz na wzajemne relacje wiernych obydwu obrządków¹³.

Wbrew powielanemu w dotychczasowej literaturze twierdzeniu, że Ratti przybył do Warszawy z tytułem „wizytatora apostolskiego dla Polski i Litwy”, należy zauważyć, że ani papieski dokument nominacyjny, ani instrukcja Sekretariatu Stanu takiego tytułu nie zawierały. Nie zawierały też tytułu „wizytator apostolski dla Polski”, chociaż terytorium przyszłej działalności Rattiego w instrukcji najczęściej określano mianem „Polska” bądź „Królestwo Polskie”¹⁴. Ratti nie protestował, kiedy tytułowano go „wizytatorem apostolskim dla Polski”, ponieważ tytuł ten, jak twierdził, bardziej odpowiadał aspiracjom Polaków, dążących do utworzenia jednej Polski z połączonych ziem trzech zaborów. Sam jednak starał się tego tytułu nie podkreślać, aby uniknąć ewentualnych pretensji i zarzutów ze strony innych narodowości, zwłaszcza Litwinów. Pisał o tym do kard. Pietro Gasparriego, prosząc Sekretariat Stanu o interwencję u władz niemieckich, w celu uzyskania pozwolenia na przeprowadzenie wizytacji w Sejnach. Wystąpił nawet z sugestią, aby Stolica Apostolska ze względu na władze niemieckie i litewskie, osobnym dokumentem mianowała go „wizytatorem apostolskim dla Litwy”, pomimo tego że 30 czerwca 1918 r. został mianowany wizytatorem apostolskim dla Rosji i byłej Rosji, czyli dla Litwy, Łotwy, Estonii i Finlandii¹⁵.

Zakres uprawnień wizytatora apostolskiego nie obejmował ziem polskich byłego zaboru pruskiego i austriackiego. Dla nich nadal kompetentne pozostawały nuncjatury w Wiedniu i w Monachium. Po zakończeniu wojny wierni, duchowieństwo i biskupi, najpierw z zaboru austriackiego (listopad 1918), a następnie z zaboru pru-

¹³ Interesujące nas instrukcje zob. „Acta Nuntiaturae Polonae” [ANP], t. LVII – *Achilles Ratti (1918-1921)*, ed. Stanislaus Wilk SDB, vol. 1, Romae 1995, N. 5-12, s. 36-88.

¹⁴ Zob. AAS, 10(1918), nr 6, s. 227-228; O. CAVALLERI, *La missione di mons. Achille Ratti nei Paesi Baltici (1918-1921)*, w: O. CAVALLERI, *L'Archivio di mons. Achille Ratti visitatore apostolico e nunzio a Varsavia (1918-1921)*, a cura di G. Gualdo, Città del Vaticano 1990, s. 127-140.

¹⁵ ANP LVII/1 N. 47, s. 199-201 – kard. Gasparri do Rattiego, 30 VI 1918; zob. także: ANP LVII/2 N. 147, s. 163-169 – Ratti do kard. Gasparriego, 5 IX 1918.

skiego (początek 1919), zaczęli zwracać się do wizytatora apostolskiego Rattiego, wyposażonego w bardzo szerokie uprawnienia, z prośbami o łaski, przywileje, dyspensy i interwencje. Wizytator przyjmował je i starał się je pozytywnie załatwić. W marcu 1919 r. zwrócił się jednak do Sekretariatu Stanu z pytaniem, czy dobrze interpretował myśl Stolicy Apostolskiej rozciągając swoje uprawnienia najpierw na ziemię zaboru austriackiego, które utraciły kontakt z nuncjuszem apostolskim w Wiedniu, a następnie na ziemię zaboru pruskiego. Prosił jednocześnie Ojca św. o udzielenie generalnej sanacji temu wszystkiemu, co dotychczas uczynił i co jeszcze uczyni do czasu otrzymania ostatecznych rozstrzygnięć¹⁶. W odpowiedzi kard. Gasparri, pismem z 12 kwietnia 1919 r., zapewnił go, że słusznie interpretował myśl Ojca św. i w tym duchu powinien nadal postępować¹⁷.

Wykonując zadania wizytatora apostolskiego, Ratti zapoznał się z najbardziej palącymi problemami życia kościelnego i z planowanymi przez episkopat sposobami ich rozwiązania. Jednak nie poprzestawał na informacjach i relacjach otrzymywanych od hierarchii kościelnej Królestwa. Poszerzał zasób swych wiadomości w trakcie oficjalnych wizyt składanych przedstawicielom władz państwowych i ważniejszym osobistościom życia publicznego. Ponadto z okazji uroczystości religijnych oraz wizytacji w kościelnych zakładach i instytucjach społeczno-oświatowych w Warszawie wiele informacji dostarczało mu niższe duchowieństwo i wierni pochodzący ze wszystkich warstw i kręgów społecznych. Po uzyskaniu pozwoleń od niemieckich i austriackich władz okupacyjnych na swobodne poruszanie się po terytorium Królestwa, przeprowadził wizytacje apostolskie prawie we wszystkich diecezjach metropolii warszawskiej z wyjątkiem diecezji sejneńskiej, czyli augustowskiej. Na wizytację w tej diecezji nie otrzymał pozwolenia niemieckich władz wojskowych Ober-Ostu. Poprzestał tylko na wizycie w Łomży (29 listopada – 1 grudnia 1918), z okazji konsekracji biskupa pomocniczego sejneńskiego ks. Romualda Jałbrzykowskiego. Bogate materiały i obfite informacje zebrane podczas całej wizytacji posłużyły mu później do opracowania wyczerpujących i wieloaspektowych raportów na temat duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego, sytuacji społecznej i życia religijnego ludności oraz na temat instytucji i organizacji katolickich¹⁸.

Nie angażując się bezpośrednio w sprawy polityczne, prał. Ratti podejmował szereg interwencji dla zażegnania sporów narodowościowych między Polakami a Litwinami i Ukraińcami. Charakterystycznym przykładem z tej dziedziny może

¹⁶ ANP LVII/4, N. 596, s. 170 – Ratti do kard. Gasparriego, 19 III 1919.

¹⁷ ANP LVII/4, N. 671, s. 293.

¹⁸ Szerzej na ten temat zob. S. WILK, *Wizytacja apostolska prałata Achillesa Rattiego w Królestwie Polskim w 1918 roku (itinerarium)*, „Roczniki Teologiczne”, 43(1996), z. 4, s. 283-295; TENŻE, *Kościół katolicki w Polsce w świetle raportów wizytatora apostolskiego Achillesa Rattiego z lat 1918-1919*, „Roczniki Teologiczne”, 46(1999), z. 4, s. 343-355.

być jego list z 27 grudnia 1918 r., skierowany z polecenia Ojca św. do arcybiskupów lwowskich: rzymskokatolickiego (łacińskiego) Józefa Bilczewskiego i greckokatolickiego Andrzeja Szeptyckiego z prośbą, aby użyli wszelkich dostępnych środków: listów pasterskich, zawiadomień, konferencji i ustnych napomnień w celu zaprzestania walk i zaprowadzenia pokoju¹⁹.

Pomimo tego, że misja Rattiego miała charakter wyłącznie religijny, na początku 1919 r. wszedł w kontakty dyplomatyczne z rządem polskim przy okazji obsady biskupstwa polowego. Na tym stanowisku rząd i władze wojskowe pragnęły widzieć bpa Władysława Bandurskiego, byłego biskupa pomocniczego lwowskiego, cieszącego się ogromną sympatią w kołach wojskowych ze względu na opiekę duszpasterską, jaką otaczał legionistów podczas walk z Rosją. Episkopat Polski w większości był jednak przeciwny tej kandydaturze i podczas konferencji biskupów, w dniach 10-12 grudnia 1918 r., desygnował na to stanowisko biskupa pomocniczego warszawskiego Stanisława Galla, a następnie wobec zdecydowanego sprzeciwu rządu, zaproponował arcybiskupa obrządku ormiańskiego Józefa Teodorowicza, który dał się już poznać jako zdecydowany przeciwnik linii politycznej Józefa Piłsudskiego. W rozmowach przedstawicieli Naczelnika Państwa Piłsudskiego i premiera Ignacego Paderewskiego z wizytatorem apostolskim, w dniu 31 stycznia, osiągnięto kompromis. Władze zrezygnowały z kandydatury bpa Bandurskiego pod warunkiem, że biskupem polowym nie zostanie abp Teodorowicz. Premier Paderewski pismem z 4 lutego 1919 r. zwrócił się do wizytatora apostolskiego, aby ten wyraził swą zgodę na tymczasową nominację bpa Galla na biskupstwo polowe, zanim nastąpi uregulowanie stosunków dyplomatycznych między Rzeczypospolitą Polską a Stolicą Apostolską. Następnego dnia prał. Ratti powiadomił premiera, że Ojciec św. mianował tymczasowo bpa Galla Biskupem Polowym Wojsk Polskich z wszystkimi przysługującymi mu na tym stanowisku władzami. Nominację od Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego bp Gall otrzymał 8 lutego i dzień później objął swój urząd²⁰.

Józef Piłsudski, któremu 14 listopada Rada Regencyjna przekazała całą władzę zwierzchnią, w telegramie podpisanym 16 listopada, notyfikował państwom walczącym i neutralnym powstanie niepodległego państwa polskiego. Ta notyfikacja została powtórzona przez premiera Ignacego Paderewskiego, po utworzeniu jego rządu (16 stycznia 1919). Telegramy i noty państw uznających zmartwychwstałą Polskę, przesyłane bezpośrednio na ręce premiera Paderewskiego lub do przewod-

¹⁹ Zob. *List wizytatora apostolskiego Rattiego do abpa J. Bilczewskiego*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 9(1919), nr 2, s. 59-61.

²⁰ Dokumentację w tej sprawie zob.: ANP LVII/3, N. 327-328, s. 130-133, N. 345, s. 149-173, N. 436, s. 308, N. 422, s. 284-285, N. 436, s. 308; ANP LVII/4 N. 481, s. 16, N. 484-485, s. 20-22, N. 487, s. 23, N. 507-508, s. 47-49, N. 520, s. 62, N. 543, s. 91-93, N. 552, s. 100-101.

niczących ich misji już działających w Polsce, były odczytywane i przyjmowane przez aklamację w Sejmie, a następnie publikowane w prasie, co wzbudzało zrozumiałą radość i entuzjazm w społeczeństwie.

Kwestii notyfikacji i uznania Polski przez Stolicę Apostolską postanowiono nadać szczególnie uroczysty charakter. Rząd polski zamierzał wysłać do Watykanu specjalną Misję rządową z księciem biskupem Adamem Stefanem Sapiehą na czele, która Ojcu św. miała złożyć wyrazy czci i uszanowania oraz notyfikować powstanie odrodzonej Rzeczypospolitej. Ojciec św. natomiast, wobec tej rządowej Misji, miał w sposób pełny i uroczysty uznać oficjalnie odrodzone Państwo Polskie²¹. Władze kościelne i państwowe były bowiem przekonane, że Stolica Apostolska uznała już Państwo Polskie poprzez listy Benedykta XV do abpa Kakowskiego, członka Rady Regencyjnej, i przez wysłanie do Warszawy wizytatora apostolskiego. Prałat Ratti zwrócił na to uwagę Józefa Noulensa, przewodniczącego wielkiej Misji Międzysojuszniczej, przybyłej do Warszawy 12 lutego 1919 r., stwierdzając, że to on w charakterze wizytatora apostolskiego był zwiastunem przybycia jego i wszystkich jego dostojnych i szanownych kolegów.

Na początku marca ustalono, że wyjazd rządowej misji do Watykanu nastąpi 31 marca. Premier Paderewski przygotował odpowiednią notę, której treść konsultował z wizytatorem apostolskim Rattim, natomiast o przygotowaniach do jej uroczystego wręczenia papieżowi poinformował przewodniczącego Misji Międzysojuszniczej Noulensa. Niestety, przygotowania do wyjazdu misji watykańskiej przeciągały się. Przesuwano termin jej wyjazdu, najpierw na 2 kwietnia, a potem na koniec kwietnia²². Jedną z przyczyn opóźnienia w tych przygotowaniach, zdaniem wizytatora apostolskiego Rattiego, była opinia Noulensa, który z ironią zasugerował, że podobne „pielgrzymki” rząd polski powinien wysłać do wszystkich rządów alianckich. Rząd rzeczywiście podjął działania, wkrótce jednak zaniechane, w celu jednoczesnego przygotowania misji do Kwirynału, na czele z Konstantym Skirmunttem, przewidywanym na ambasadora przy rządzie włoskim. To świadczy o wielkim wpływie państw alianckich, a szczególnie Francji, na polskie władze państwowe. Ratti określał te wpływy jako aliancko-masońskie („intesistico-massoniche”), stwierdzając, że państwa Ententy właściwie nie interesują się Polską i jej przyszłością, ponieważ jest katolicka i oddana Stolicy Apostolskiej²³.

²¹ Zob. ANP LVII/4, N. 495, s. 31-32, N. 556, s. 106, N. 578, s. 146-147.

²² „Come mi scrivono la missione per Roma è di nuovo rinviata. Dunque avendo già deciso di partire, accelerai di andare in maniera privata. Quando questo sarà possibile non lo so” (ANP LVII/4, N. 621, s. 213 – bp Sapieha do Ratti, 25 III 1919).

²³ ANP LVII/4, N. 646, s. 254-255 – Ratti do kard. Gasparriego, 3 IV 1919.

Kolejne przesunięcie terminu wyjazdu misji rządowej, informacje o przygotowywaniu podobnej misji przez Ukrainę, wyjazd Misji Międzysojuszniczej z Warszawy i przybycie posła pełnomocnego Francji E. Pralona oraz zapowiadany na 2 kwietnia wyjazd premiera Paderewskiego do Paryża, spowodowały, że Ratti postanowił dłużej nie zwlekać. Pismem z 30 marca 1919 r. w imieniu Stolicy Apostolskiej złożył premierowi I. Paderewskiemu „formalne uznanie wskrzeszonego Państwa Polskiego i jego rządu”²⁴. Premier w piśmie z 1 kwietnia, dziękując Rattiemu za akt uznania, podkreślił przywiązanie i oddanie Polski Stolicy Apostolskiej, wyraził życzenie nawiązania pełnych i stałych relacji dyplomatycznych oraz wyjaśnił okoliczności, które opóźniły wyjazd delegacji do Stolicy Apostolskiej²⁵.

Po wcześniejszych kontaktach wizytatora apostolskiego z przedstawicielami władz państwowych w sprawie nominacji biskupa polowego i internowanego duchownego greckokatolickiego oraz po uznaniu zmartwychwstałej Polski przez Stolicę Apostolską, sytuacja Rattiego jako wizytatora apostolskiego stawała się niejasna, mało czytelna. Jego misja czysto religijna zaczęła nabierać cech politycznych. Dlatego Ratti prosił sekretarza stanu kard. Pietro Gasparriego, aby zastąpił go kimś innym, kimś kto będzie w randze *chargé d'affaires* z odpowiednimi listami uwierzytelniającymi²⁶. Prałat Ratti prawdopodobnie wiedział, iż polskie władze państwowe, dążąc do nawiązania stosunków dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską, będą się starały, aby to on właśnie został nuncjuszem. Prosił o to w piśmie do Sekretariatu Stanu z 30 października 1918 r. abp Kakowski, jeszcze jako członek Rady Regencyjnej, a następnie jego prośbę poparł rząd polski, rekomendując na to stanowisko prałata Rattiego²⁷. W związku z tym już 30 listopada 1918 r. Ratti prosił Sekretariat Stanu, aby na jego miejsce przysłano do Warszawy kogoś bardziej odpowiedniego, kogoś młodszego i lepiej zorientowanego w niuansach i meandrach służby dyplomatycznej. Z rozbijającą wprost szczerością dokumentował swoją nieprzydatność do tej służby tym, że nigdy do końca nie przeczytał żadnej książki traktującej o dyplomacji papieskiej²⁸. Stolica Apostolska była jednak innego zdania i właśnie jego wyznaczyła do pełnienia tego niezwykle trudnego obowiązku. Można tylko domniemywać, że dotychczasowa działalność prałata Rattiego w charakterze wizytatora apostolskiego sprawiła, iż papież Benedykt XV i jego sekretarz stanu kard. Gasparri chyba nie mieli wątpliwości, komu należy powierzyć obowiązki nuncjusza apostolskiego w Polsce.

²⁴ „Monitor Polski”, nr 78 z 5 IV 1919; ANP LVII/4, N. 632, s. 231-232.

²⁵ ANP LVII/4, N. 638, s. 245-246.

²⁶ ANP LVII/4, N. 646, s. 258-259 – pismo z 3 IV 1919.

²⁷ A. KAKOWSKI, *Z niewoli do niepodległości*, s. 907.

²⁸ ANP LVII/3, N. 299, s. 85-86.

W dniu 6 czerwca 1919 r. Achilles Ratti został mianowany nuncjuszem apostolskim w Polsce i arcybiskupem tytularnym Lepanto²⁹. Następnego dnia tę informację podała agencja telegraficzna Havas, ale telegram szyfrowy z Sekretariatu Stanu, informujący o nominacji, prałat Ratti otrzymał dopiero 17 czerwca, a pismo przewodnie z listami uwierzytelniającymi 14 lipca³⁰. Termin wręczenia listów uwierzytelniających ustalono na 19 lipca. Tego dnia zakończyła się misja wizytatora apostolskiego, a rozpoczęła się nuncjatura apostolska Achillesa Rattiego³¹.

Ceremonia wręczenia listów uwierzytelniających odbyła się w bardzo uroczystej formie, według protokołu specjalnie opracowanego w tym celu. W drodze do Belwederu i z powrotem, w asyście eskorty wojskowej, nuncjuszowi towarzyszył w karocy generał Jan Jacyna, a sekretarzowi nuncjusza ks. Pellegrinettiemu, w drugiej karocy, adiutant Naczelnika Państwa hrabia Jerzy Potocki. Przed wejściem do Belwederu odegrano hymn papieski, a eskorta oddała honory wojskowe. Podczas wręczenia listów uwierzytelniających nuncjusz Ratti w krótkim przemówieniu podkreślił m.in. uznanie i życzliwość Ojca św. dla zawsze wiernej Polski, których wyrazem jest przywrócenie przedstawicielstwa Stolicy Apostolskiej w charakterze nuncjatury apostolskiej. W odpowiedzi Naczelnik Państwa Józef Piłsudski zapewnił, że Polska, będąca przez wieki przedmurzem chrześcijaństwa, będzie stać na straży swych tradycji i pielęgnować wartości moralne, płynące z religii. Przy wyjściu z Belwederu orkiestra odegrała hymn Polski i następnie nuncjusz powrócił do nuncjatury, gdzie towarzyszącej mu eskorcie udzielił błogosławieństwa ze słowami zaczerpniętymi ze starego protokołu dyplomatycznego: „Niech was Bóg błogosławi, obrońcy Kościoła katolickiego”³². Po ceremonii w Belwederze nastąpiło homagium duchowieństwa metropolii warszawskiej z abp. Kakowskim na czele w tymczasowej siedzibie nuncjatury przy ul. Książęcej 21.

Po formalnym uznaniu Państwa Polskiego przez Stolicę Apostolską rząd polski pod koniec maja 1919 r. przygotował listy uwierzytelniające dla posła pełnomocnego przy Stolicy Apostolskiej prof. Józefa Wierusz-Kowalskiego. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, informując o tym biskupów polskich, podkreślało fakt, że wybór prof. Kowalskiego na posła pełnomocnego został przychylnie przyjęty przez Stolicę Apostolską, o czym zapewnił MSZ wizytator apostolski Ratti³³.

²⁹ ANP LVII/5, N. 817-818, s. 162-164.

³⁰ Tamże, N. 923, s. 306; por. T. NATALINI, *I diari del cardinale Ermenegildo Pellegrinetti 1916-1922*, Città del Vaticano 1994, s. 213.

³¹ ANP LVII/5, N. 924-928, s. 306-312.

³² ANP LVII/5, N. 924, s. 307. Zob. też: „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, 13(1919), nr 8-9, s. 209-211.

³³ Zob. *Ustanowienie poselstwa przy Stolicy Apostolskiej*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, 13(1919), nr 6-7, s. 187.

Wyjazd posła Kowalskiego do Rzymu, ustalony pierwotnie na 28 maja, ostatecznie nastąpił 1 czerwca³⁴. Nominację na posła pełnomocnego prof. Wierusz-Kowalski otrzymał 1 lipca, a listy uwierzytelniające złożył papieżowi Benedyktowi XV 2 sierpnia 1919 r.³⁵

Przedstawiając wydarzenia z 1919 r., należy też pamiętać, że 28 października w archikatedrze św. Jana Chrzciciela w Warszawie, w otoczeniu całego Episkopatu Polski, nuncjusz apostolski Achilles Ratti przyjął sakrę biskupią z rąk abp. Aleksandra Kakowskiego. Współkonsekratorami byli: biskup przemyski Józef Sebastian Pelczar, biskup kujawsko-kaliski Stanisław Zdzitowiecki, biskup połowy wojsk polskich Stanisław Gall i abp Kazimierz Ruszkiewicz, biskup pomocniczy warszawski. W uroczystości uczestniczyli najwyżsi przedstawiciele władz państwowych z Naczelnikiem Państwa Józefem Piłsudskim, premierem Ignacym Paderewskim i marszałkiem Sejmu Wojciechem Trąmpczyńskim na czele, korpus dyplomatyczny, przedstawiciele władz cywilnych i wojskowych oraz organizacji i stowarzyszeń narodowych i społecznych³⁶. Przyjęcie sakry biskupiej z rąk biskupa polskiego, w archikatedrze warszawskiej, w otoczeniu polskiego Episkopatu i wiernych oraz polskich władz państwowych, spowodowały, że m.in. z tych powodów i z miłości do Polski papież Pius XI często będzie sam siebie nazywał biskupem polskim.

Arcybiskup Ratti, będąc nuncjuszem w Polsce, nadal pozostawał wizytatorem apostolskim w stosunku do państw powstałych na terytorium carów rosyjskich. Dopiero 2 lutego 1920 r. Stolica Apostolska mianowała o. Giovanniego Genocchiego wizytatorem apostolskim dla Ukrainy, a 8 czerwca tegoż roku ordynariusza diecezji Bois-le-Duc, bpa Arnoldo Francesco Diepena wizytatorem apostolskim dla Rosji, Finlandii, Danii, Szwecji i Norwegii. W grudniu 1920 r. Stolica Apostolska rozważała mianowanie swego przedstawiciela w krajach bałtyckich w osobie dotychczasowego biskupa ryskiego Edwarda O'Rourke. Ta nominacja nie doszła jednak do skutku i do końca swego pobytu w Warszawie (4 czerwca 1921) abp Ratti pozostał nuncjuszem w Polsce i wizytatorem apostolskim dla Litwy, Łotwy i Estonii.

Bezpośrednio po nominacji na nuncjusza apostolskiego w Polsce, która nie posiadała jeszcze ściśle określonych granic, Ratti 15 lipca 1919 r. ponownie zwrócił się z zapytaniem do Sekretariatu Stanu, czy może uważać, że jego jurysdykcja rozciąga się nie tylko na tereny definitywnie przyłączone do Polski, ale także na te ziemie, które są lub będą okupowane przez wojska polskie i to do czasu, dopóki

³⁴ ANP LVII/5, N. 787, s. 114.

³⁵ B. ŚREDNIAWA, S. ZABIEŁŁO, *Kowalski Józef Wierusz- (1886-1927)*, PSB, t. XIV, s. 558-560. Zob. też: *Rzeczpospolita Polska a Stolica Święta*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, 13(1919), nr 8-9, s. 211-213.

³⁶ Opis uroczystości zob. „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 9(1919), s. 261-262, 283-288.

okupacja ta nie ustanie. W tym przypadku chodziło mu o Kresy Wschodnie, gdzie znajdowało się wiele kościołów, szkół i instytucji polskich, a także znacząca liczba wiernych i duchowieństwa polskiego³⁷. Sekretariat Stanu odpowiedział w sensie pozytywnym stwierdzając, że będąc nuncjuszem w Polsce pozostaje nadal wizytatorem apostolskim dla pozostałych regionów³⁸. Wyjaśnienie tych wątpliwości było ważne m.in. ze względu na hierarchię obrządku greckokatolickiego. Kiedy bowiem nuncjusz powiadomił abpa Andrzeja Szeptyckiego we Lwowie, bpa Jozafata Kocyłowskiego w Przemyślu i bpa Grzegorza Chomyszyna w Stanisławowie o przywróceniu nuncjatury apostolskiej w Polsce i o swej nominacji na nuncjusza, ci wyrazili wdzięczność za informację, ale jednocześnie stwierdzili, że ich prowincja kościelna nie należy do Rzeczypospolitej Polskiej, chociaż jest okupowana przez wojska polskie, gdyby było inaczej, wówczas chętnie pośpieszyliby do nuncjusza z wyrazami szacunku³⁹. Zakwestionowanie kompetencji nuncjusza przez hierarchów greckokatolickich trwało jednak bardzo krótko. Wyjaśnienia udzielone im przez nuncjusza Rattiego rozwiąły wszystkie ich wątpliwości⁴⁰.

W pierwszych tygodniach działalności w charakterze nuncjusza apostolskiego abp Ratti przy współpracy abpa Kakowskiego pozytywnie dla prestiżu Stolicy Apostolskiej rozstrzygnął „cichy” spór, dotyczący objęcia funkcji dziekana Korpusu Dyplomatycznego, do której aspirował poseł francuski Eugenio Pralon. Poprzez swoje interwencje w rządzie doprowadził też do tego, że ambasada polska przy Stolicy Apostolskiej otrzymała rangę ambasady I klasy⁴¹.

BIBLIOGRAFIA

„Acta Apostolicae Sedis”, 1918.

„Ateneum Kapłańskie”, 1918.

„Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, 1919.

„Monitor Polski”, 1919.

„Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 1919.

„Acta Nuntiaturae Polonae”, t. LVII – *Achilles Ratti (1918-1921)*, ed. Stanislaus Wilk SDB, vol. 1-7, Romae 1995-2003.

CAVALLERI O., *La missione di mons. Achille Ratti nei Paesi Baltici (1918-1921)*, w: O. Cavalleri, *L'Archivio di mons. Achille Ratti visitatore apostolico e nunzio a Varsavia (1918-1921)*, a cura di G. Gualdo, Città del Vaticano 1990, s. 216-229.

³⁷ ANP LVII/5, N. 915, s. 296-297.

³⁸ ANP LVII/5, N. 975, s. 383.

³⁹ ANP LVII/6, N. 1052, s. 114-115.

⁴⁰ ANP LVII/6, N. 1130, s. 227-229.

⁴¹ Por. ANP LVII/7, N. 1332, s. 61, N. 1460, s. 211.

- HEMPEREK P. ks., *Konferencje biskupów metropolii warszawskiej (1906-1925)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 24(1977), z. 5, s. 45-58.
- HOSPES [bp Nowowiejski Antoni Julian], *Konferencje episkopatu metropolii warszawskiej 1906-1918. Karta z dziejów Kościoła*, „Ateneum Kapłańskie”, 20(1927), t. 17, s. 109-126, 221-241.
- KAKOWSKI A., *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, Kraków 2000.
- KUMANIECKI K.W., *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912 – styczeń 1924*, Warszawa–Kraków 1924.
- NATALINI T., *I diari del cardinale Ermenegildo Pellegrinetti 1916-1922*, Città del Vaticano 1994.
- PAJEWSKI J., *Odbudowa państwa polskiego*, Warszawa 1978.
- SCHRAMM T., *Watykan wobec odbudowy państwa polskiego*, w: *Szkice z dziejów papieżstwa*, red. I. Koberdowa, J. Tazbir, t. I, Warszawa 1989.
- ŚREDNIAWA B., ZABIEŁLO S., *Kowalski Józef Wierusz- (1886-1927)*, PSB, t. XIV, s. 558-560.
- WILK S. ks., *Kościół katolicki w Polsce w świetle raportów wizytatora apostolskiego Achillesa Rattiego z lat 1918-1919*, „Roczniki Teologiczne”, 46(1999), z. 4, s. 343-355.
- WILK S. ks., *Wizytacja apostolska pralata Achillesa Rattiego w Królestwie Polskim w 1918 roku (itinerarium)*, „Roczniki Teologiczne”, 43(1996), z. 4, s. 283-295.
- WILK S. SDB, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1992.

ESTABLISHING OF DIPLOMATIC CONTACTS BETWEEN THE SECOND POLISH REPUBLIC AND THE SEE OF ROME

Abstract. The process of establishing diplomatic contacts between the Second Polish Republic and the See of Rome is a testimony to the efforts of the metropolitan bishop and the member of the Regency Council archbishop Aleksander Kakowski concerning the arrival of the See's diplomatic representative to the Kingdom of Poland. The representative was hoped to help the Polish bishops in rebuilding shattered church organization and religious life of the congregation. In reply to the Polish bishops' plea of 25 May 1918, Pope Benedict XV nominated the prefect of the Vatican Library prelate Achilles Ratti as an inspector in the Warsaw metropolis, whose jurisdiction was soon expanded to former Russian territories. Despite the fact that the inspector's visit was of religious character, after Poland's regaining of independence Ratti was in contact with Polish state authorities. He facilitated the See of Rome's recognition of Poland and on 6 June 1919 Benedict XV nominated him a papal nuncio in Poland. Józef Piłsudski, the marshal of Poland, was handed the nomination letters on 19 July 1919.

Keywords: Benedict XV; Ratti, Kakowski; Piłsudski; Wierusz-Kowalski; papal inspector; nuncio; representative; diplomatic contacts.

Translated by Hubert Kowalewski